

ADORJÁNI PANNA

A RENDEZÉS VÉGE, AVAGY VÁLTOZATOK SZÍNHÁZCSINÁLÁSRA

Iulia Popovici (coord.): *Sfârșitul regiei, începutul creației colective în teatrul european. The End of Directing, the Beginning of Theatre-Making and Devising in European Theatre*

■ A Széchenyi Nemzetközi Színházi Fesztivál könyvsorozatában jelent meg román és angol nyelven Iulia Popovici szerkesztésében a *Sfârșitul regiei, începutul creației colective în teatrul european*, amely esszéken és interjúkon keresztül tárgyalja az európai színházi rendezés aktuális helyzetét. A kötet kiindulópontja, hogy az elmúlt évtizedek során jelentős változás állt be a rendezésről való gondolkodásban – egyre kevésbé tűnik tartathónak az a típusú rendezői színház, amelyben a darab fő alkotója a rendező, aki egy kiválasztott (klasszikus) drámát újragondolva érvényesíti sajátos vízióját, és ennek az interpretációnak alávetette a produkció minden további résztvevője. Az autoriter rendező alakját a sokkal barátságosabb színházcsináló váltja fel, aki gyakran egy személyben írója és rendezője az előadásnak, de aki a látszólagos kétszeres térfoglalás ellenére az előadás színészeit (és egyéb alkotóit) sokkal inkább alkotótársainak tekinti, mint valamely rendezői koncepció értelmében létrejövő alkotás kivitelezőinek. Ebből a megfigyelésből kiindulva Popovici könyve egyrészt különféle európai színházi modelleket vázol fel, és azokban kimutatja az említett változás módozatait, majd interjúk formájában különféle kortárs európai színházcsinálókat szólaltat meg, akik aztán személyesen vallanak arról, hogy miben más vagy újszerű a hagyományos rendezői státushoz képest az, ahogyan ők színházat csinálnak.

A kötet felütése egyben a könyv legizgalmasabb és leginkább informatív szövege, Duška Radosaljevic elméleti bevezetője. Ebben egyfelől történeti kontextust kap a színházcsinálás, a kollektív alkotás és a *devising* típusú alkotói módszer, másfelől tematizálódik mindezen fogalmak elméleti és gyakorlati háttere is. Fontos például, hogy ezek a részben új, részben csak másféle értelemmel felruházott fogalmak olyan színházi irányvonalakat és magatartásformákat fednek, amelyek némileg egymástól függetlenül és változó módokon alakultak a különféle színházi kultúrákban, következésképpen nem mindig könnyű az adott terminusokat lefordítani. Míg a magyarban némileg ismerős kifejezés a színházcsináló (angolul: *theatre-maker*), a román nyelvben sem a *creator de teatru*, sem az *autor de teatru* nem bejáratott fogalom, és egyik kifejezés sem adja vissza az angol változat egyszerűségét és pontosságát. A *devising* vagy *devised theatre* fogalmát sem a magyar, sem a román hagyomány vagy szakirodalom nem fordította le. Ez a típusú színház egyébként kissé leegyszerűsítve kollektív alkotást jelent, ahol a hatalom nem egyetlen ember – a rendező – kezében összpontosul, hanem valamelyest egyenlő(bb) mértékben oszlik meg az alkotók között. Radosaljevic tanulmányából azonban az is kiderül, hogy e fogalmak és módszerek esetében nincs egyértelmű tudományos konszenzus – annak ellenére vagy pontosan amiatt, hogy relatíve friss jelenségekről van szó. Ennek értelmében nem

túl meglepő, hogy a könyv elolvasása után sem alakulhat ki az olvasóban biztos kép arról, hogy mit is kell érteni „a rendezés leáldozása” vagy „a színházcsinálás megszűlése” alatt.

Ennek a bizonytalanságnak azonban más oka is lehet: kissé tágasnak bizonyul mind a felvetett témakör, mind pedig a vizsgálandó spektrum. A színházcsinálás ugyanis elsősorban formai és metodológiai változást jelent, és bár esztétikailag is értelmezendő, ez utóbbinak körvonalazása és problematizálása sokkal széleskörűbb és bonyolultabb vizsgálódást feltételezne, mint amire Popovici könyvében alkalom nyílik. A kötet az elméleti bevezető után ugyanis három esszében számol be a magyar, a francia és a román színházi kultúra szerzői színházairól – az esszék (a szerzők sorban: Tompa Andrea, Jean-Pierre Thibaudat és Iulia Popovici) mind hangvételekben, mind pedig tartalmi gazdagságukat illetően hullámzóak, és Radosaljevic tudományos igényű dolgozata után kissé felszíneseznek hatnak. Nem derül ki, hogy miért pont ennek a három kultúrának a bemutatására esett a választás, ahogyan az is esetlegesnek hat, hogy milyen színházcsinálókat kérdeznek meg a könyv második felét alkotó interjúszorozatban. A megszólaltatott alkotók szinte kivétel nélkül elismert európai színházi embereknek számítanak, akiket elméletileg a színházcsinálói státusz kötne össze, és akiknek saját munkamódszerükről tett vallomásaikból kiderül, hogy mennyire széleskörűen és sokféleképpen értelmezhető az, amit a klasszikus értelemben vett rendezéstől megkülönböztetve színházcsinálásnak értünk. Ez a sokféleség egyrészt felszabadítóan hat, mert teret enged különféle egymást felülíró vagy kiegészítő interpretációknak, másrészt viszont a felsorolt módszerek néhol olyannyira különböznek, hogy már-már túlságosan tágassá teszik a színházcsinálás fogalmát. A rendezők között vannak olyanok, akik hagyományosabbak mind a szerzőiségről való gondolkodást, mind pedig az előadás feletti kontrollt illetően, mások viszont teljességgel közös alkotásokat hoznak létre, amelyekben minden résztvevő egyenrangú alkotóként van jelen, gyakran mindenféle meghatározás vagy feladatkör leírása nélkül. Ugyancsak széles a skála azt illetően, hogy egyik-másik rendező hogyan viszonyul a szöveghez, milyen mértékben és hogyan használ már létező drámákat és irodalmi szövegeket, vagy írja saját maga az előadá-

sok szövegeit, és az is változó, hogy mikor születik meg a saját szöveg, és milyen mértékben vállalhat szerepet ezek megírásában a színész. Változó, hogy melyik színházcsináló milyen mértékben és milyen minőségben szólal meg: Joël Pommerat vagy Rodrigo García például hosszasan beszélnek arról, hogy társulat-, illetve intézményvezetőkként milyen kihívások érik őket, míg Wojtek Ziemelski és Mundruczó Kornél vagy a három román alkotó (Gianina Cărbunariu, Bogdan Georgescu, Catinca Drăgănescu) „csupán” színházcsinálói mi voltukban nyilatkoznak.

A *Sfârșitul regiei...* egész Európát igyekszik körbejárni, és ezért szinte magától értetődő, hogy a kötet két nyelven íródott: románul és angolul. Az eredményben nincs semmi kivetnivaló – a jó minőségű fordítás kellemes meglepetés egy olyan környezetben, ahol a többnyelvű könyvek angol változatai nem mindig ütnek meg az elvárt szintet. A *Sfârșitul regiei...* mind románul, mind angolul jó olvasmány, és talán még izgalmasabb volna, ha az angol változat nem teljesen különállóan, a könyv második felében kapna helyet, hanem valamilyen formában a román szövegek közé ékelődve, egyetlen hatalmas, kétnyelven szuszogó organizmusban. Bár dicséretes, hogy a kötet nemzetközileg és különféle kultúrák keresztmetszetében helyezi el a színházcsinálás megújuló fogalmát, talán pontosan ebben az univerzalitásra való törekvésben rejlik a könyv gyenge pontja is. A rendezéssel kapcsolatosan megfigyelhető változások ugyanis lehetnek Európán, sőt, akár világszerte fellelhetőek, de azok vizsgálata mégsem célravezető ekkora léptékben – vagy ha igen, akkor nem ebben a formában. Ugyanakkor izgalmas lett volna egy hasonlóan olvasmányos kötet, amely egyedül a romániai színházcsinálási attitűdök megújulását veszi górcső alá, ennek pedig az angol nyelvre való lefordítása ugyancsak üdvözlendő volna.

A *Sfârșitul regiei, începutul creației colective în teatrul european* a címéhez méltóan nagy léptékű problémát nyit meg, amelyre azonban nem sikerül hasonlóan nagy léptékű választ adni. Ehelyett olvasmányos interjúkötet Európa különféle, jelenleg izgalmas színházi alkotóival, kissé esetlegesen összetekelt elméleti és kontextust felvázoló gyorstalpalóval beszélve. Elolvasása után csak a bosszankodás maradt, hiszen szinte minden komponense jó, a végeredmény valahogy mégsem az igazi.